

MİLLETLERARASI ADALET DİVANI ÖNÜNDE DURUŞMA YETERLİĞİ

Asis. Dr. Özkan TIKVEŞ

Giriş

Duruşma yeterliği, deyimi, hangi hukuk sùjelerinin bir yargılama organı önünde taraf olabileceğini belirtmektedir. «Şahıs itibariyle yetki» tâbiri de bu anlamda kullanılmaktadır¹.

Milletlerarası Adalet Divanı önünde duruşma yeterliğiyle ilgili sorunların üzerinde daima tartışılması bu konuyu aktüel bir hukuk problemi yapmıştır.

Divanın Birleşmiş Milletlerin başlıca organları arasında yer alması kararlaştırıldığı tarihte (10 Şubat 1944), «şahıs itibariyle yetkisi» (compétence ratione personae) nin ne şekilde düzenleneceği sorunu tartışma konuları arasındaydı. Washington'da toplanan «Hukukçular Komitesi», kurulması kararlaştırılan Divanın statü tasarısını San-Francisko Konferansına sunulmak üzere hazırlarken bâzı delegasyonların Milletlerarası teşekküllerin Divanda taraf olabilmelerini öngören teklifler kabul edilmemişti. 1920 yılında da bu konu tartışılmıştı². Gerçekten Milletlerarası Adalet Divanının Statüsünde Devlet-dışı teşekküllerin ve fertlerin duruşma yeterliği konusunda bir

1) Da h m, C.: Völkerrecht, c. II, Stuttgart, 1961, s. 508; Bu yazı hazırlandıktan sonra yayınlanan (Akipek, Ömer İlhan: Milletlerarası Adalet Divanı, Ankara 1967) bir eserde bu konu incelenmiştir.

2) B i l s e l, C.: Birleşmiş Milletler, c. I, San Francisco Çalışmaları, İstanbul, 1946, s. 49.

hüküm bulunmamaktadır. Ancak, Divan önünde doğrudan doğruya taraf olamayacak gerçek kişiler için bâzı şartlar yerine getirilmek suretiyle ihtilâfın Devlet tarafından benimsenmesi halinde bâzı haklar tanınmıştır. Bu imkânın dışında «Yalnız devletler, Divan huzurunda duruşmak ehliyetini haizdirler»³.

Milletlerarası yargılama organlarının yetkileri çeşitli şekil'erde tasnif edilmektedir : Bu tasnif şekilleri arasında en çok benimsenen «şahıs itibariyle yetki - madde itibariyle yetki» tarzındaki ikili ayırmada, şahıs itibariyle yetkinin öncelikle incelenmesi gerektiği kabul edilmektedir. Esasen, Milletlerarası Adalet Divanının Statüsünde de şahıs itibariyle yetki meselesi 34 ve 35 inci maddelerde düzenlenmiş, Divanın madde itibariyle yetkisi (compétence ratione materiae) ise, 36 ncı maddede yer almıştır.

Belirtmeliyiz ki, Statünün 34 ve 35 inci maddeleri «şahıs itibariyle yetki» müessesesini tanzim etmiş bulunduğu halde ne maddede ne de statünün diğer maddelerinde bu deyim yer verilmiş değildir. Milletlerarası Hukukta «yetki» kavramının iç hukuktakinden farklı bir anlam taşımaktadır. Bu durum, gerek Milletlerarası Daimî Adalet Divanın faaliyet gösterdiği dönemde ve gerekse Milletlerarası Adalet Divanı ile ilgili olarak yazılan monografilerde meselenin tam bir açıklıkla ortaya konulmasını güçleştirmektedir⁴.

Milletlerarası Adalet Divanının «Şahıs İtibariyle Yetki» si konulu bu çalışmamız; iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde Devletlerin duruşma yeterliği incelenmiş, ikinci Bölümde ise Milletlerarası Teşekküllerin ve fertlerin Divan önündeki durumlarına temas edilmiştir. Yazımızın sonunda bu incelemede tespit edilen bazı meseleler topluca sunulmuştur.

Maksadımız, Milletlerarası Adalet Divanın şahıs itibariyle yetkisini bir yazı çerçevesinde belirtmekten ibarettir.

3) Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün Türkçe metni için bkz.: 15.8.1945 tarih ve 4801 sayılı «Sanfransisko'da 26 Haziran 1945 tarihinde yapılmış ve imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Andlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanının Statüsünün onanması hakkında Kanun» 'RG. 24 Augustos 1945 - 6092. s. 9237 vd.)

4) Andrassy, J.: «Betrachtungen über die Zustaendigkeit des Internationalen Gerichtshofes» Zeitschrift für Auslaendisches Öffentliches Recht und Völkerrecht, 1958, c. 19, s. 1-2.

Birinci Bölüm

DEVLETLERİN DURUŞMA YETERLİĞİ

§ 1. Şahıs İtibariyle Yetki Kavramı ve Niteliği.

I. Kavram :

İç Hukukta Salâhiyet⁵, özellikle Ceza Hukukunda şahıs itibariyle yetki Milletlerarası Hukuktakinden tamamen farklıdır. Çünkü, iç hukukta mahkemeler, Devlet tarafından kurularak kendisine kanunla verilen yetkiler herkesi bağlayıcı bir niteliktedir. Oysa, devletlerarasında çıkan ihtilâflarda; bu ihtilâfa taraf olan Devlet rıza gösterirse yargılama mümkündür. Diğer önemli bir fark ta iç hukukta çeşitli mahkemeler ülkenin her yerinde faaliyet gösterdikleri ve bu sebeple de aralarında «yetki» ihtilâfları çıkabildiği halde milletlerarası mahkemeler arasında böyle bir yetki ihtilâfı düşünülemez⁶. Tarifî şudur: «Aynı nevi ve mahiyetteki dâvaları hal ile mükellef kaza mercilerinden yer itibariyle (kaza dairesi) dâvayı tetkik ve halle memur olan mercîin haiz olduğu iktidar ve mükellefiyettir»⁷.

«Yetki» (compétence, Zustaendikeit) ve «yargılama, kaza» (Jurisdiction, Gerichtsbarkeit)⁸, kavramları arasındaki fark Milletlerarası Adalet Divanının Statüsünde belirtilmiştir. Statünün İkinci Bölümü «Divanın Yetkisi» (compétence de la Cour) başlı-

5) Fr. compétence en raison du lieu; compétence locale (territoriale); ing.: jurisdiction, forum; alm.: örtliche Zustaendikeit, Gerichtsstand, Forum; Latince: razione personae vel loci.

6) Andrassy, J.: loc. cit., s. 2 vd.

7) Türk Hukuk Lûgati, Ankara, 1944, s. 356; T a n e r, T.: Ceza Muhakemeleri Usulü, 3. Bası, İstanbul, 1955, s. 52'de «şahıs itibariyle salâhiyet (ratione personae)» suç faillerinin «şahıs ve sıfatları» gözönünde bulundurulmak suretiyle tesbit edileceği belirtilmektedir.

8) Bkz.: Akipek, Ömer İlhan; Milletlerarası Adalet Divanı, Ankara 1967 sö 59 vd.; Anayasa'da «kaza» yerine «yargı» denilmektedir. K u n t e r, «kaza (jurisdiction) karşılığı «yargılama» terimini kullanmıştır. Bkz. K u n t e r N., Ceza Muhakemesi Hukuku, İkinci Bası, İstanbul, 1964, s. 84-86.

ğını taşıdığı halde 34 ve 35 inci maddelerde «yetki» kelimesini yer verilmemiştir. 34 üncü maddede Devletlerin «Divan huzurunda duruşma ehliyetinden» bahsetmekte, daha sonra gelen 35 inci maddede ise Milletlerarası Adalet Divanı Statüsüne taraf olan devletler hakkında uygulanacak esası ihtiva etmektedir. Bu iki madde de Divanın «şahıs itibariyle yetkisi» ni göstermektedir.« Yetki» kelimesi ilk defa 36 ncı maddede kullanılmıştır. Aynı maddenin 2 ve 5 inci fıkralarında «Divanın kaza hakkı» ve «Divanın mecburi kaza hakkı» tâbirleri kullanılmıştır. 6 ncı fıkrada ise tekrar «yetki» kelimesi yer almaktadır: «Divanın yetkili olup olmadığı noktasında itiraz halinde Divan karar verir». Belirtelim ki, uygulamada «yetki» ve «yargılama» kavramları arasında önemli bir mâna farkı mevcut değildir⁹.

II. Niteliği

Üyeleri ihtilâfa taraf olanlarca seçilen milletlerarası hakem mahkemelerine nazaran milletlerarası daimî yargılama organları önemli bir gelişmedir. Milletler Cemiyeti devresinde Statünün 14 üncü maddesinin verdiği yetkiyle «müstakil» bir organ olarak kurulan Milletlerarası Daimî Adalet Divanının¹⁰ yerine İkinci Dünya Savaşından sonra B. M. Teşkilâtı kaza organı olarak Milletlerarası Adalet Divanı kurulmuştur. Divanın görev ve yetkileri Birleşmiş Milletler Andlaşmasına bağlı Statüsünde gösterilmiştir. Şartın 7 nci maddesiyle Divan, Birleşmiş Milletler Teşkilâtının «başlıca organlarından biri» haline getirilmiştir. Şartın 92 nci maddesine göre ise Milletlerarası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler Teşkilâtının «başlıca yargılama organları»dır¹¹. Milletlerarası Adalet Divanı şahıs ve mad-

9) Milletlerarası Adalet Divanının Statüsünün 37 nci maddesinin Fransızca metninde; «Jurisdiction», İngilizce «Tribunal» terimleri kullanılmıştır. Milletlerarası Daimî Adalet Divanı 30.8.1924 tarihli bir kararında iç hukukta mevcut «yetki» ve «yargılama» kelimeleri arasındaki ayırımın mutlak olarak Milletlerarası Hukukta bulunmadığını belirtmiştir (Andrassy, J.: loc. cit., s. 6-7, dn. 10'dan naklen)

10) Crozat, Ch.: Devletler Umumî Hukuku, c. I (Umumî Prensipler ve Tarihçe), Çev.: Edip F. Çelik, İstanbul, 1950, s. 28-29.

11) Çelik, E.: Milletlerarası Hukuk, 2. Bası, İstanbul, 1964, s. 308, Meray, S. L.: Devletler Hukukuna Giriş, c. II, 2. Bası, Ankara, 1962, s. 191; Verdros, A.: Völkerrecht, 2. Bası, Wien, 1950, s. 412; Saurer, W.: System des Völkerrechts, Bonn, 1952, s. 323; Dahm, G.: op. cit., s. 470 vd. 6.5.1946 tarihinde ise, Milletlerarası Adalet Divanının Statüsünün 30 uncu maddesiyle öngörülen içtüzük yürürlüğe girmiştir.

de itibariyle tahdit edilmiş yetkilerle faaliyet gösterir. Şahıs itibariyle yetki, hangi hukuk süjelerinin Divan önünde taraf olabileceklerini gösterir. Şu halde, Milletlerarası Adalet Divanının bakacağı işlerde «taraf olabilme ehliyeti» dir¹².

III. Yetkinin Kapsamı.

Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün şahıs itibariyle yetki konusunda derpiş ettiği esas «Yalnız Devletler, Divan huzurunda duruşma ehliyetini haizdir» (m. 34, f. 1) hükmü ile belirtilmiştir. Bu Devletlerin hangi şartlarla Divan önünde taraf olabilecekleri ise Statünün 35 inci maddesinde gösterilmiştir¹³. Diğer munzam şart ve usulleri ise dâva sırasında Milletlerarası Adalet Divanı re'sen tâyin eder. Gerçek kişiler genellikle milletlerarası mahkemelerde ve Milletlerarası Adalet Divanı huzurunda taraf değildirler. Devletlerarasındaki hukuk münasebetlerini konu alan klâsik Devletler Hukuku böyle bir yetkiyi kabul etmez. Ancak, son gelişmeler Devletler için milletlerarası hukuk bakımından bir mükellefiyet teşkil etmemek şartıyla teba'sının ihlâl olunan haklarını kendi adına milletlerarası mahkemelere götürebileceği şeklindeki cereyanı daha da kuvvetlendirmektedir. Esasen, Eski Divan'da olduğu gibi Milletlerarası Adalet Divanında da bu yolda bir tatbikat vardır¹⁴ «Divan, Devlet sıfatını haiz olmayan herhangi bir Milletlerarası Hukuk süjesine de açık değildir»¹⁵.

Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 96 ncı maddesi, Birleşmiş Milletler organları ve yetkili diğer ihtisas müesseselerinin «hukukî herhangi bir mesele» hakkında Divandan «istişarî rey» istiyebileceğini derpiş etmektedir. Guerrero, bu yetkinin Devletler için de tanınmasını tavsiye etmiştir¹⁶. İçinde yaşadığımız yüzyılda milletlerarası teşkilâtlanmanın gelişmesi bakımından önemli merhalelerin aşılakta bulunduğu gözönünde tutulursa «istişarî rey» müessesese-

12) D a h m, C.: op. cit., s. 503. Statünün Türkçe metninde «duruşma ehliyeti» denilmektedir (m. 35/1).

13) «Divan işbu statüye taraf olan devletlere açıktır» m. 35, f. 1.

14) D a h m, G.: op. cit., c. II, s. 503.

15) B e l i k, R. M.: «Milletlerarası Adalet Divanının Kazai Yetkisi», Ankara, 1964 (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'e ARMAĞAN) Ayı Bası, s. 1.

16) G u e r r e r o, J. G.: «Devletlerarası Adalet Divanı» İnsan Hakları Dergisi, 1948, sayı: 15, s. 22.

sinin şümûlünün genişletilmesi yolundaki teklifin önemi ortaya çıkar. Ancak, belirtmeliyiz ki, bunun mümkün olabilmesi için Statünün 65 inci maddesinde değişiklik lâzımdır. Çünkü 65 inci madde istişarî mütalâa isteyebilecek süjeler konusunda B. M. Andlaşması hükümlerine atıf yapmaktadır.

§ 2. Statüye Taraf Olan Devletlerin Duruşma Yeterliği.

I. Mecburî Kaza Hakkı :

Milletlerarası Adalet Divanının Statüsü hazırlanırken «Washington'da olduğu gibi San-Francisko Komitesini de en çok uğraştıran mesele mecburi yargılama» olmuştur¹⁷. Görüşmeler sırasında kesin fikir ayrılıkları ortaya çıkmış ve neticede Divan yetkisinin tarafların iradesine bağlı olduğu prensipi kabul edilmiştir : «Divanın yetkisi tarafların kendisine tevdi edecekleri bütün işlerle Birleşmiş Milletler Şartında veya yürürlükte olan andlaşma ve anlaşmalarla tahsisen derpiş olunan hallere şâmilidir» (Statü, m. 36, f. 1). Devletler Statünün genel çerçevesi içinde kalmak şartıyla Divanın kazaî yetkisini tanıyabilirler. Bu durumda Divan da bu tanıma nispet ve derecesinde davalara bakmağa yetkili ve görevli olur¹⁸. Divan yetkisini bu şekilde tanıyan Devletler dahi genellikle «ihtirazî kayıtlar» öne sürmektedirler. Bu kayıtların içinde en yaygın olanı «Millî yetkiye ait olan işler» hakkındadır. Bu çekingeler sebebiyle Divan önüne gelen dâvalarda yetkisizlik itirazları önemli bir yer tutmaktadır. İlâve edelim ki, Biritanya Milletler Topluluğu, camia üyeleri arasındaki ihtilâflar konusunda Milletlerarası Adalet Divanının yetkilerini kabul etmemektedir¹⁹.

II. Teşkilât Üyelerinin Durumu :

Birleşmiş Milletler Şartının 93 üncü maddesinin ikinci fıkrası gereğince «Bütün Birleşmiş Milletler üyeleri, ipso facto, yani fiilen Milletlerarası Adalet Divanı Statüsüne taraftırlar.» Bu hüküm

17) B e l s e l, C. : op. cit., s. 190; Goodrich-Hambro : Birleşmiş Milletler Antlaşması, Şerh ve Vesikalar (Çev.: İ. Lütem) İstanbul, 1954, s. 515 vd.

18) B e l i k, R. M.: loc. cit., s. 5.

19) B e r b e r, F.: Lehrbuch des Völkerrechts, c. I. München-Berlin, 1960, s. 141.

ile bir devletin Divan statüsüne taraf olmadan sadece Birleşmiş Milletler üyesi olması önlenmiştir²⁰. Demek oluyor ki, Milletlerarası Adalet Divanının Statüsüne taraf olmak üyelik sıfatının zaruri bir neticesidir²¹.

Gerek Milletlerarası Daimî Adalet Divanı ve gerekse Milletlerarası Adalet Divanının kararlarında Divan yetkisinin Statü ile kayıtlığı açıklanmaktadır²². Esasen Milletlerarası Adalet Divanına gelen işlerin çoğu Birleşmiş Milletler üyesi Devletler tarafından getirilmektedir. Ancak gözönünde tutulması gereken en önemli husus yukarda²³ belirttiğimiz gibi, Milletlerarası Adalet Divanının yetkisi «tarafın iradesine tâbi olup ancak Devletlerin kabulleri oranında mevcuttur. Divan kararlarında bu husus üzerinde ısrarla durmaktadır. Bir devletin Birleşmiş Milletler Teşkilâtına üye olmak suretiyle otomatik olarak Divanın statüsüne taraf olması, Divanın mecburî kaza yetkisinin kabulünü gerektirmez. Bir Devlet bir işi Divana getirmeği kabul etmemişse veya Divanın yetkisini tanıyan «merî bir anlaşma veya anlaşmaya» taraf değilse veyahut Statünün 36 ncı maddesinin İkinci fıkrası ihtiyarî kaydını kabul etmemişse, Statüye taraf olsa dahi Divanın mecburi kazasına tâbi olamaz. Bu durumdaki bir Devlet ne Divana müracaat etmeğe, ne de Divanın kendisi hakkında kazaî yetkisini kullanmasına tâbi olmağa mecburdur²⁴.

Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün 62 ve 63 üncü maddeleri gereğince dâvaya «müdahale hakkı» da yalnız Devletlere tanınmıştır. Türkiye, Milletlerarası Daimî Adalet Divanının «mecburî kazası» nı 10 Haziran 1935 tarihli ve 2774 sayılı bir kanunla kabul etmiştir. Türkiye'nin bu kabul beyanında belirtti-

20) Milletler Cemiyeti Misakı ve Milletlerarası Daimî Adalet Divanı Statüsüne göre durum farklı idi. Çünkü, Daimî Adalet Divanı Statüsü misaktan ayrı bir protokol şeklinde olduğundan Milletler Cemiyeti üyeleri Statüye taraf olabilmek için bunu ayrıca imza ve tasdik etmeğe mecburdurlar. Bkz.: Goodrich - Hambro: op. cit., s. 519; Çelik, E.: Milletlerarası Mahkemeler «Milletlerarası Adalet Divanı» İstanbul, 1956, s. 10; Dip Not: 1.

21) Belik, R. M.: Devletlerin Harp Selâhiyetinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri (Diplomasi Usulleri, Siyasî Usuller, Kazaî Usuller) (Teksir), İstanbul, 1963, s. 144.

22) «Nottebohm» Andrassy, J.: loc. cit., s. 10'dan naklen; Milletlerarası Cour régulièrement Andrassy, J.: loc. cit., s. 10'dan naklen bkz.: Milletlerarası Adalet Divanının 18.11.1953 tarihli «Nottebohm» Kararı, C. I. J. Rec., 1953, s. 122.

23) Bölüm I, § 1, I.

24) Belik, R. M.: loc. cit., s. 2.

len ihtirazî kayıtlar şunlardır : 1) Karşılıklı olma, 2) Beş yıllık bir süre tahdidi, 3) Uyuşmazlığın ve onu doğuran olayın 36 ncı maddenin 2 nci fıkrasına katılma beyanından sonra ortaya çıkmış olması, 4) Uyuşmazlığın Divan Statüsününün 36 ncı maddesinde yazılı olan uyuşmazlıklardan olmasıdır. Diğer taraftan Türkiye'nin akd ve kabul etmiş olduğu uyuşmazlıkların çözülmesi hususunda başka bir usul derpiş etmekte bulunan sözleşme ve andlaşmaların uygulanmasını doğrudan doğruya veya dolayısıyla ilgilendiren uyuşmazlıklar Divanın «mecburi kaza» sı dışında tutulmuştur. Milletlerarası Daimî Adalet Divanının yerine geçen yeni Divanın yetkisi de Türkiye tarafından 12 Mayıs 1947 tarihli ve 5047 sayılı kanunla ve aynı ihtirazî kayıtlarla kabul edilmiştir. Türkiye bu kabul beyanını 10 Mart 1954 tarihli ve 6357 sayılı Kanunla ve sonra da 25 Haziran 1958 tarih ve 7153 sayılı Kanunla, 23 Mayıs 1957 tarihinden itibaren beşer senelik süreler için uzatmıştır²⁵.

Milletlerarası Adalet Divanının «yetki» konusundaki görüşü özellikle 24.10.1957 tarihli (I n t e r h a n d e l) kararında ortaya çıkmıştır. Divan şu hususlara kararında yer vermiştir: 1) Divan «yetki» prosedürünü uygularken işin esası hakkında herhangi bir peşin hüküm vermemiştir. 2) Kararda müdafinin Divanın bu husustaki yetkisini tartışmak üzere haiz olduğu hertürlü imkânlarla da dokunulmamıştır²⁶. Diğer bir ihtilâfta ise (Dâvacı İtalya, karşı taraf Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri) bütün tarafların Milletlerarası Adalet Divanın yargılamasını kabul etmelerinin davanın «önşartı» olarak aranmıştır²⁷.

Birleşmiş Milletler üyeliği ile Divanın yargılaması arasındaki önemli bir hüküm de şudur : Bilindiği üzere, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi ihtilâfların çözümünde kazaî bir karar almak durumunda değildirler. Çünkü her ikisi de «tavassut» organlarıdır. Ancak, ortada hukukî bir ihtilâf mevcut ise, ayrıca «Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü hükümlerine göre Divana sunulması lâzımgeldiğine» karar vermek sureti ile (Şart, m. 36, f. 3) Divana gidilmesini tavsiye edecektir. Fakat, böyle bir tavsiye şimdiye kadar Millet-

25) Türkiye 1962 yılında dolan beyan süresini 29.2.1964 tarih ve 423 sayılı kanunla uzatmıştır. (Bkz: Düstur, V. c. 3, s. 921, R.G.: 11644).

26) Andrassy, J.: loc. cit., s. 22'den naklen: Milletlerarası Adalet Divanının 24.10.1957 tarihli Kararı C. I. J. Rec., 1957, s. 10. Kararla ilgili olarak Hâkim Wellington Koo ve Hâkim Klaestad ve Lauterpacht «karşı mütalâa» serdetmişlerdir.

27) Andrassy, J.: loc. cit., s. 22'den naklen: Milletlerarası Adalet Divanının 15 Haziran 1954 tarihli Kararı, C. I. J. Rec., 1954, s. 34.

lerarası Adalet Divanının yetkisini tahrik etmemiştir. Bunun yerine Statünün 36 ncı maddesinde derpiş olunan durum işlemektedir²⁸.

Buraya kadar belirttiğimiz hususları kısaca özetlemek gerekirse denilebilir ki, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının ayrılmaz bir parçası olan Milletlerarası Adalet Divanının Statüsüne Birleşmiş Milletler Teşkilâtı üyeliği ile otomatikman yani başka bir muameleye lüzum olmadan taraf olmak imkânı tanınmıştır. Bu usûl, Milletler Cemiyeti ile kurulan sisteme nazaran önemli bir gelişmedir.

III. Teşkilât Üyesi Olmayan Devletlerin Durumu.

Statüye taraf olmak yalnız Birleşmiş Milletler Teşkilâtı üyelerine verilmiş bir imkân değildir. «Teşkilât üyesi olmayan devletlerin Milletlerarası Adalet Divanı Statüsüne taraf olabilmeleri şartları, her bir halde, Güvenlik Meclisinin tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından tâyin edilir» (Şart, m. 93, f. 2). Görüldüğü üzere, bu hükümle Divanın yargılama yetkisinin yayılması maksadı güdülmüştür²⁹.

Statüye Taraf Olmanın Şartları: İlk defa olarak, tarafsızlığını muhafaza etmek bakımından Birleşmiş Milletler Teşkilâtına katılmayan İsviçre, Milletlerarası Adalet Divanı Statüsüne nasıl taraf olabileceğini 31 Aralık 1946 tarihinde Teşkilâttan yazı ile sormuştur. Genel Kurul, Statüye taraf olmanın şartlarını şöyle açıklamıştır: 1) Statünün derpiş ettiği hükümlerin kabulü, 2) Divan masraflarına hak ve nispet kaidelerine uygun olarak katılma, 3) Şartın 94 üncü maddesi³⁰ hükmünü kabul etmek³¹. İsviçre, kararlaştırılan şartlar dahilinde Divan Statüsüne katılmayı 18 Mart 1948 tarihli yazısı ile Milletlerarası Adalet Divanı Başkanlığına bildirmiştir. İsviçre'den sonra aynı şartlarla 1950 de Liechtenstein ve 1954 te

28) Verdross, A.: op. cit., s. 468.

29) Goodrich - Hambro (Çev.: İ. Lütem): op. cit., s. 519.

30) «Birleşmiş Milletlerin her üyesi, taraf olduğu bütün uyuşmazlıklarda, Milletlerarası Adalet Divanının kararlarına uymayı taahhüt eder.

«Bir uyuşmazlıkta taraf olan devletlerden biri, Divanın verdiği hükme göre, kendisine düşen vecibeleri yerine getirmese, öbür taraf, Güvenlik Meclisine başvurabilir ve işbu Meclis, lüzum gördüğü taktirde hükmün yerine getirilmesi için tavsiyelerde bulunabilir ve alınacak tedbirleri kararlaştırabilir.» (Şart, m. 94)

31) Verdross, A.: op. cit., s. 412, Dip not: 2.

San-Marino, aynı şartlarla Divan Statüsüne katılmışlardır. Birleşmiş Milletler üyesi olmadan Milletlerarası Adalet Divanının yetkisini sadece önceden tesbit olunmuş müşahhas (somut) durumlar için kabul etmek imkânı da ayrıca tanınmıştır³². Bu konu aşağıdaki paragrafta incelenecektir.

§ 3. Statüye Taraf Olmayan Devletlerin Duruşma Yeterliği.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı üyesi olmayan veya Divan Statüsünü kabul etmemiş bulunan Devletlerin de yargılama yetkisinden yararlanması imkânı Statünün 35 inci maddesinin İkinci fıkrasında açıklanmıştır: «Divanın diğer devletlere açık bulunması şartlarına yürürlükte olan andlaşmaların özel hükümleri mahfuz kalmak üzere, bütün hallerde bundan taraflar için Divan önnde hiçbir eşitsizlik çıkamamak şartıyla, Güvenlik Meclisince tanzim olunur». Görüldüğü üzere, Divan statüye taraf olmayan devletlere de Güvenlik Konseyinin kararlavtıracığı şartlar yerine getirildikten sonra açıktır. Güvenlik Konseyi, 15 Ekim 1946 tarihli bir kararıyla şu şartları tesbit etmiştir: 1) Bu Devlet, Birleşmiş Milletler Şartına ve Divan Statü ve İctüzük'üne uygun olarak Divanın yargılama yetkisini kabul ettiğine dair bir beyannameyi önceden Divan Grefyesine tevdi edecek ve bu beyannamede Divan karar veya kararlarını iyi niyetle icra edeceğini taahhüt ve Birleşmiş Milletler üyelerine Şartın 94 üncü maddesinin tahmil ettiği bütün mükellefiyetleri kabul eylediğini beyan edilecektir. 2) Bu beyanname özel veya genel mahiyette olabilir. Özel mahiyetteki beyanname, bir Devletin, doğmuş olan bir veya birkaç ihtilâf için Divan yargılamasını kabul ettiği beyanname'dir. Genel mahiyetteki beyanname ise, bir Devletin taraf olduğu bütün ihtilâflar veya hâlen mevcut veya ilerde doğacak diğer kategori ihtilâflar için Divan yargılamasını kabul ettiği beyanname'dir³³. Güvenlik Konseyi, bu kararını göstereceği lüzuma binaen yürürlükten kaldırma veya değiştirme hakkını mahfuz tutmuştur³⁴.

Milletlerarası Adalet Divanı Statüsüne taraf olmadan Divanın yargılama yetkisini muayyen kategorideki ihtilâflar hakkında veya sadece müşahhas (somut) bir ihtilâf için kabul ederek «ta-

32) v.d. Heydte F.A.F.: Völkerrecht, EİN Lehrbuch II, Köln-Berlin 1960, s. 78.

33) Ç e l i k, E.: loc. cit., s. 11. Güvenlik Konseyinin bu kararının metni için bkz.: Goodrich-Hambro: op. cit., s. 520-521.

34) Belik, R. M.: op. cit., s. 145.

raf olabilme ehliyeti» ni kazanan Devletler arasında en yeni örneklerden birini de Almanya Federal Cumhuriyeti vermiştir. 1955 yılında Almanya, Brüksel Paktı ve Genocide Andlaşması ile ilgili bütün ihtilâflar için Milletlerarası Adalet Divanının yetkisini kabul etmiştir³⁵. Görüldüğü gibi, Divan statüsüne taraf olmıyan devletlerden başka gördüğümüz şartlar dairesinde, diğer devletlere de açıktır³⁶. Bu özelliği gözönünde tutulursa Milletlerarası Adalet Divanı için «Dünya Adalet Divanı» diyen müelliflere hak vermek gerektiği kanaatindeyiz³⁷. Ancak, bu yolda bir hayli mesafe almak gereklidir.

Birleşmiş Milletler üyesi olmadan statüye taraf olmak suretiyle Divan önünde duruşma ehliyetini kazanan bir Devlet ile Statünün 35 inci maddesinin ikinci fıkrası ile bu hakkı elde eden Devlet arasında başlıca fark «hâkim seçimi» nde ve «statünün değiştirilmesi» nde ortaya çıkmaktadır: Statüye taraf olan Devletler, Güvenlik Konseyinin tavsiyesi üzerine Genel Kurul'un kararlaştırılacağı şartlar dairesinde hâkim seçimine ve statünün tadili usulüne katılabilirler. Oysa, statüye taraf olmıyan ve fakat Divan önünde taraf olabilme ehliyetini kazanan Devletlerin bu haklardan yararlanması imkânı tanınmamıştır. Belirtmeliyiz ki, bu farklar; ihtilâf sırasında çok lüzumlu olan « tarafların eşitliği » esasını ihlâl edecek mahiyette değildir³⁸.

Görüldüğü üzere, aralarında ihtilâf bulunan veya ilerde çıkacak ihtilâflar için statüye taraf olmıyan Devletlerin tek taraflı bir beyanı ile Milletlerarası Adalet Divanının yetkisi kabul edilmiştir. Ancak, bu konudaki beyanların « kayıtsız şartsız olarak yahut müteakabiliyet şartı ile birkaç veya bazı Devletlerce veya muayyen bir müddet için yapılabilecektir » (Statü, m. 36, f. 2, 3)³⁹.

Divanın statüsüne taraf olmadığı halde yargılamayı ka-

35) v.d. H e y d t e, F. A. F.: op. cit., s. 78.

36) «Federal Almanya Cumhuriyeti, Viet-Nam Cumhuriyeti umumî mahiyette, Arnavutluk, İtalya hususî mahiyette deklarasyon tevdi etmişlerdir. Kamboçya, Seylân, Finlandiya, İtalya, Japonya, Laos da Birleşmiş Milletlere kabullerinden önce umumî mahiyette deklarasyon tevdi etmişlerdir» Belik,

37) Belik, M.: op. cit., s. 145; S a u e r, W.: System des Völkerrechts, Bonn, 1952, s. 323.

38) Karş.: v.d. H e y d t e, F. A. F.: op. cit., s. 79; G u e r r e r o, J. G. (Tercüme): loc. cit., s. 21; Belik, R. M.: op. cit., s. 145; Ertuğ, H. R.: «Milletlerarası Adalet Divanı» Siyasî İlimler Mecmuası, 1945, sayı: 175, s. 378.

39) Ayrıca bkz.: V e r d r o s s, A.: Völkerrecht, 4. Bası, Wien, 1959, s. 469.

bul eden Devletler için Güvenlik Konseyinin almış bulunduğu 15 Ekim 1946 tarihli karar tamamen objektif esasları ihtiva etmektedir. «Bu karar Divanın mümkün olduğu kadar siyasî nüfuzlardan uzak tutma niyetini gösterir»⁴⁰.

Milletlerarası Adalet Divanı'nın şahıs itibariyle yetkisinin genişlemesi «mecburî kaza» meselesi ile yakından ilgilidir. Milletlerarası Daimî Adalet Divanının faaliyette bulunduğu devrede birçok devletler ihtiyarî kayıt yolu ile Divanın mecburi kazasını kabul etmişlerdi, 1934 yılı sonunda bu devletlerin sayısı 42 idi. 1939 yılında ihtiyarî kayıt yolu ile «mecburi kaza» yı kabul eden Devletlerin sayısı 40 a düşmüş olmakla beraber, o zaman milletlerarası camiayı teşkil eden Devletlerin sayısı gözönünde bulundurulunca, bu miktarın yine de yüksek olduğu görülür. «Milletlerarası Adalet Divanı devrindeki gelişmeler aynı şekilde olmamıştır. 1945 den bu yana Devletlerin sayısında önemli bir artış olduğu halde, 1 Mayıs 1963 tarihinde ihtiyarî kayıt, 37 Devlet tarafından kabul edilmiş bulunuyordu»⁴¹. Bu durum, Devletlerin hâkimiyetlerine sıkı bir şekilde bağlı bulunmalarının bir neticesidir. Milletlerarası Adalet Divanı bu kritik noktayı gözönünde tutmak suretiyle «Devlet hâkimiyetini tahdit eden kayıtların tefsirinde dar tefsir kaidelerinden hiçbir şekilde inhiraf etmemiştir»⁴².

Şahıs itibariyle yetki meselesinin incelenmesinde ortaya çıkan diğer bir durum da Birleşmiş Milletler organlarının ve ihtisas müesseselerinin davacı veya davalı sıfatıyla değil, «istişari rey» is-

40) Güvenlik Konseyi Kararı için bkz.: G o o d r i c h - H a m b r o : op. cit., s. 520-521'den naklen. Polonya hükümetinin İspanya hakkındaki teklifi bu sebeple reddolunmuştur. Ayrıca bkz.: S a u e r, W.: op. cit., s. 474.

41) Bu devletler şunlardır: Avusturya, Belçika, Kamboç, Kanada, Çin, Kolumbiya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Finlandiya, Fransa, Haiti, Hondorus, Hindistan, İsrail, Japonya, Liberya, Liechtenstein, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Pakistan, Panama, Paraguay, Filipinler, Portekiz, Güney Afrika, Sudan, İsveç, İsviçre, Birleşik Arap Cumhuriyeti, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Uruguay, (United Nations, The International Court of Justice (New York, 1963) s. 8-9'dan nakleden: Gönlübol, M.: op. cit., s. 293.

42) Ç e l i k, E.: «Milletlerarası Adalet Divanının Tatbik Ettifi Tefsir Kaideleri» Tahir Taner'e ARMAĞAN, İstanbul, 1956, s. 591'den naklen «...aksi takdirde Devletlerin aralarında çıkacak ihtilâfları arzetmeme tehlikesi mevcuttur.»

temek üzere Divana başvurmalıdır⁴³. Ancak, bu hususta da bu yetkiden yararlanacak organların herhangi bir mecburiyeti yoktur. Şartın 96 ncı maddesinin ikinci fıkrasında şöyle denilmektedir: «Genel Kurulca bu hususta herhangi bir anda yetkili kılınabilecek olan Teşkilâtın diğer bütün uzuvları ve ihtisas müesseseleri, çalışmaları alanında karşılarna çıkacak hukukî meseleler hakkında keza Divandan istişarî rey istiyebilirler». Böyle bir usûl, Milletler Cemiyeti sisteminde mevcut değildi, bu bakımdan tam bir yenilik teşkil eder⁴⁴.

Milletler Cemiyeti ile kurulan yargılama sistemine nazaran, Milletlerarası Adalet Divanına tanınan yetkilerde bir genişleme görülmekte ise de Basdevant'ın haklı olarak belirttiği gibi, Divan «mahkemelerin iç hukukta haiz oldukları yetki bütünlüğünden mahrumdur⁴⁵.

Kısaca açıkladığımız hallerin dışında; hukuk sùjeliği ile ilgili Milletlerarası Adalet Divanının ikinci kategori yetkileri statüsünün 60 ıncı ve daha sonra gelen maddelerinde düzenlenmiş bulunmaktadır: «Hüküm kesindir ve buna karşı müracaat yolu yoktur. Hükümün mâna ve şümûlüne itiraz halinde, herhangi bir tarafın isteği üzerine, bunun yorumu divana aittir (m. 60). «Müdahale ve karşılıklı dâva» ise 62 ve 63 üncü maddelerde gösterilmiştir. «Karşılıklı dâva» hali statüde ayrıca derpiş edilmediği halde 63 üncü maddede yer alan hükümlerle bu müessesenin ayrıca tanzim edilmiş bulunulduğu kabul edilmiştir^{45a}.

43) «Milletler Cemiyeti tecrübesi bu nevi mütalâaların büyük faydası olabileceğini ve ciddiye alınmaları gerektiğini göstermiştir. Hakikatte istişari mütalâa talep olunan mesele VI. Bölüm hükümleri, bhusus 37 ve 38 inci maddeler gereğince Güvenlik Meclisinin incelediği bir uyuşmazlığa taallük edebilir. Hukukî bir uyuşmazlık halinde, Meclis Divanının istişarî mütalâasını taraflara kendi tavsiyesi şeklinde sunabilir ve bu nevi tavsiye Divanın otoritesi tarafından desteklenmemiş bir tavsiyeden daha ağır basar. Fiiliyatta Milletler Cemiyeti tecrübesi gözönünde tutulursa, taraflar bu mahiyetteki tavsiyelere Divanın kararlarında olduğu gibi aynı hürmeti göstermeğe hazırdırlar» Goodrich - Hambro: op. cit., s. 523-524. Ancak, bu yetkinin Devletlere de tanınmaması tenkit edilmektedir: «...kendi teşebbüsleriyle doğrudan doğruya Divan'a gide-miyecek Devletler aleyhine muvazeneyi bozmaktadır. Bu bakımdan statüde değişiklik yapılması gerekir. İstişare yolu aynı zamanda Devletler için de tanınmalıdır» Bkz.: G u e r r e r o, J. G.: loc. cit., s. 22.

44) Ibid, s. 525 vd.

45) Basdevant, J.: «Milletlerarası Nizamda Adli Teşkilât» (Çev.: H. Topcuoğlu), İnsan Hakları Dergisi, 1950, Sayı: 42-43, s. 23.

45a) Andrassy, J.: loc. cit., s. 22.

İkinci Bölüm

GERÇEK KİŞİLERİN DURUŞMA YETERLİĞİ

§ 1. Gerçek Kişilerin Milletlerarası Hukuk Süjeliği

I. Doktrin :

«Gerçek kişilerin (fertlerin) milletlerarası hukuk süjeliği probleminin teorik tartışmalarını kısaca şöyle özetlemek mümkündür. Bu konuda birbirinden tamamen ayrılan iki görüş yer almaktadır.

Pozitivistlerin iddiasına göre, milletlerarası hukukun tek ve münhasır süjesi Devlettir. Milletlerarası hukuk yalnız Devletler arasındaki münasebetlerde uygulanan ve yalnız bu çeşit münasebetleri düzenliyen hukuktur⁴⁶. Bu sebeple de gerçek kişiler milletlerarası hukukun süjesi değildirler. Oysa, bir Devletin gerçek kişilerin haklarını ihlâl etmesi daima mümkündür. İşte bu zarureten hareket ederek bu ihlâllerin gerçek kişi (fert) nin «uyruğu» bulunduğu Devlet tarafından benimsenmesi halinde; gerçek kişi milletlerarası yargılamadan yararlanabilmektedir. Fakat bu durumda yine ihtilâfa «taraf olan Devlet» tir⁴⁷. Çünkü, pozitivistlere göre «gerçek kişi bu kaidelerin süjesi değil, objesi yani mevzuudur. Gerçek kişi bu hukukun muhatabı olamaz. Gerçek kişi milletlerarası hukuktan ancak Devlet vasıtasıyla faydalanmakta, gene Devlet vasıtasıyla mükellefiyetler yüklenmektedir»⁴⁸.

Realist doktrin, milletlerarası hukukun tek muhatabının gerçek kişi olduğu görüşündedir. Çünkü, hukuk kaideleri akıl, şuur ve irade sahibi varlıklara hitap eder. Bu nitelikte olan varlıklar sadece gerçek kişiler olduğuna göre gerek millî gerekse milletlerarası hukukun tek süjesi gerçek kişilerdir.

46) Çelik, E.: op. cit., s. 326-329; Dahm, G.: op. cit., s. 503.

47) Bkz.: Dahm, G.: op. cit., s. 504.

48) Çelik, E.: op. cit., s. 329

Bu iki zıt görüşü teklif eden üçüncü doktrin ise, gerçek kişileri milletlerarası hukukun doğrudan doğruya değil fakat dolayısıyla muhatabı olduğunu kabul etmektedir. Doktrinde hâkim kanaate göre «milletlerarası hukukun ilk ve aslî süjesi Devlettir; fakat gerçek kişi de milletlerarası hukukun tanzim sahası dışında kalmamaktadır»⁴⁹.

II. Uygulama

Son yıllarda gerçek kişilerin milletlerarası teşkilâtlar ve mahkemeler önünde taraf olabilmeleri meselesi önem kazanmıştır⁵⁰. Milletlerarası tatbikat, gerçek kişinin milletlerarası hukuktaki yerinin ve öneminin her gün biraz daha geliştiğini gösteren bir gelişme seyri takip ettiğini ortaya koymaktadır. Konumuz dışında kalmakla beraber belirtelim ki, gerçek kişilerin müracaatına açık bulunan birtakım milletlerarası mahkemeler kurulmuştur. Bunları fertlerin milletlerarası talepte bulunmalarına açık yargılama organıdır. Fakat, ne Milletler Cemiyeti devresinde faaliyette bulunan Milletlerarası Daimî Adalet Divanı ve ne de onun yerine geçen Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünde gerçek kişilerin Divan önünde taraf olması kabul edilmemiştir. Belirttiğimiz gibi, gerçek kişilerin ihlâl edilen hakları bizzat Devlet tarafından benimsendiği takdirde bu ihtilâfların Divan önüne getirilmesi mümkündür. Esasen, Milletlerarası Daimî Adalet Divanı zamanında dahi bu alanda birçok kararlar alınmıştır⁵¹.

Washington'da toplanan Hukukçular Komitesi Milletlerarası Adalet Divanının yeni Statüsünü hazırlarken, milletlerarası âmme teşekküllerinin (devletler-arası teşekküllerin) Divana getirilen dâvalarda taraf olabilmelerini sağlayacak birçok teklifler ileri sürülmüş, fakat bu teklifler reddedilmiştir. Ancak, yeni statü eskisinden farklı olarak önemli bir hüküm ihtiva etmektedir⁵². «Divan, kendisine tevdi edilen işler hakkında milletlerarası âmme teşekküllerinden,

49) Ibid, s. 330.

50) Dahm, G.: op. cit., s. 508.

51) Ibid, s. 504.

52) «Eski statüde yalnız fertlerin Adalet Divanında duruşabilecekleri yazılıydı. Fertlerin de dâva açabilmeleri Statüyü hazırlayan 1920 Hukukçular Ko-

tüzüğün âmir bulunduğu şartlar dairesinde malûmat istiyebilecek ve keza bu teşekküllerce kendisine arzedilen işbu malûmatı kabul edecektir. San Francisco konferansında bu hükmün uygulanmasını sağlamak amacıyla, aynı maddeye üçüncü bir fıkra eklenmiştir: «Milletlerarası bir âmme teşekkülünün tesis senedinin veya işbu senet mucibince kabul edilen milletlerarası bir anlaşmanın yorumlanması, Divana arzedilmiş bir işte bahis mevzuu edilirse, Grefye bu teşekkül'ü keyfiyetten haberdar eder ve yazı ile cereyan eden muameleyi kendisine bildirir.» Statünün bu hükümleri Milletlerarası Adalet Divanının İçtüzüğüne konulan maddelerle tamamlanmıştır. İçtüzüğe göre, «Divan, tarafların isteği üzerine veya re'sen milletlerarası âmme teşekküllerinden bilgi istiyebilecektir» (İçtüzük m. 57, f. 3)⁵³.

Kısaca belirtmek gerekirse, hukuk süjeleri bakımından Milletlerarası Adalet Divanının ikinci kategori yetkileri esas itibariyle, statünün 60'ncı ve bunu izleyen maddelerinde düzenlenmiştir⁵⁴.

mitesinde ileri sürülmüş ve kabul edilmemişti. Washington'da milletlerarası teşkilâtın da Divanda duruşabilmeleri *Venezüella* tarafından ileri sürülmüş, *İngiltere* bunu yarı desteklemiş ise de kabul olunmamıştır. Yalnız Divanın incelediği işlemde milletlerarası teşkilâttan malûmat istiyebilmesi ve bu teşkilâtın Divana kendiliğinden de ancak malûmat sunabilmesi kabul edilmiş ve 34 üncü maddeye bunu gösteren ikinci bir fıkra eklenmişti. San-Fransisko'da bu mesele... görüşüldü. Divanda yalnız Devletlerin duruşabilmesi, Washington'da eklenen fıkranın da eklenmemesi kabul edilmekle beraber(milletlerarası kamuluk teşkilât senedinin kuruluş senedinin veya bu sened gereğince kabul edilmiş bir sözleşmenin yorumlanması görüşüldüğü vakit Divanın bu teşkilâta haber vermesi ve taraflarca Divana verilecek... cevapların birer benzerlerinin gönderilmesi de elverişli görüldü. *Venezuela*'nın bir teklifi de istinaf rolünü verme idi. Fakat, *İngiltere*... ile birlikte genel olarak Divanın asıl uğraşacağı işlerden gayrisiyle uğraşması doğru görülmedi. Bu münasebetle 34 üncü madde birinci paragrafının bunu temin edebildiği de belirtildi», B i l s e l, C.: op. cit., s. 189-190. Ayrıca bkz.: Lütem, I.: Devletler Hukuku Dersleri, c. II, İstanbul, 1958, s. 654.

53) G ö n l ü b o l, M.: op. cit., s. 289-290. Milletlerarası kamu teşekkülleri ile Divan arasındaki bu ilişkilere benzeyen bir diğer vaziyet de Statünün 66'ncı maddesinin ikinci fıkrasında yer almaktadır: «...Grefye, Divan veya Divan toplantı halinde değilse, Başkan tarafından mesele hakkında malûmat verilebileceğine hükmedilen ve Divan önünde dâva açmağa mezun her Devletle her milletlerarası teşkilâta doğrudan doğruya yapacağı mahsus bir tebliğ ile Divanın Başkan tarafından tesbit edilecek bir müddet zarfında yazılı izahlarını kabule veya bu husus için toplanacak aleni celsede sözlü izahatı dinlemeğe âmade olduğunu bildirir». Görüldüğü gibi, Divanın istişarî çalışmalarında da milletlerarası teşekküllerden bilgi alabilecektir.

54) A n d r a s s y. J.: loc. cit., s. 22.

§ 2. Mahallî Yargılama Yollarının Tüketilmesi (Local Redress) Şartı.

Milletlerarası Adalet Divanı yalnız Devletlere tahsis edilmiş bir mahkemedir. Statüsünde açıklandığı gibi (m. 34, f. 1) Yalnız Devletler, Divan huzurunda duruşmak ehliyetini haizdirler. Bu prensipi, kısaca açıklamak istersek şu neticeler ortaya çıkar. Fertler Divana müracaat edemezler: Divan huzurunda dâvacı — dâvalı veya «müdahil» olarak bir sıfat iktisap edemezler. Tüzel kişiler için de durum aynıdır. Hattâ Divan önünde, devlet sıfatını haiz bulunmayan herhangi bir Devletler Hukuku süjesi de «duruşmak ehliyetini» haiz değildir. Birleşmiş Milletler veya organları veya ihtisas müesseseleri yahut Milletlerarası âmme teşekkülleri bir dâvada taraf olarak Divan huzuruna çıkamazlar. Ancak, bu hükmün tatbikatta ortaya çıkan ihtiyaçları tam mânasiyle karşılamadığı bir gerçektir. Bu sebeple gerçek kişilere Divana müracaat hakkı verilmemekle beraber, kısaca temas edeceğimiz bir usülle ferdi hak ve menfaatlerin Milletlerarası Adalet Divanının yargılamasına tâbi tutulmak sureti ile Divanın himayesi sağlanmaktadır. Gerçekten, Milletlerarası Hukuk, Devlete uyruğunu korumak ve vatandaşının şahsında milletlerarası hukuk kurallarına uyulmasını sağlayıcı haklar tanır. İşte, Devlet bu hakkına dayanarak vatandaşının taraf olduğu ihtilâfı benimsiyebilir⁵⁵ ve bu suretle ihtilâf artık iki Devlet arasında olmuş olur. Bu şekilde milletlerarası mahiyet iktisap etmiş olan ihtilâf da şahıs itibairyle taraflar Devletler olacakları için Milletlerarası Adalet Divanının yargılamasına konu teşkil edebilir⁵⁶. Başka bir deyişle, Statüde gerek milletlerarası özel teşekküllerin (devlet-dışı teşekküllerin) ve gerekse fertlerin Milletlerarası Adalet Divanı önünde «taraf olabilme» leri hakkında bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla beraber fertlere ait uyuşmazlıkların bu uyuşmazlığı (ihtilâfı) ferdin tabiyetinde bulunduğu Devletin benimsemesi halinde, Divan önüne getirilmesi mümkündür. Devlet, teb'asını himaye konusunda milletlerarası hukukun kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak, böyle bir ihtilâfı Divan önüne getirebilir⁵⁷.

Gerçek kişilerin Milletlerarası Adalet Divanının yargılanmasından teba'sı buldukları Devletin ihtilâfı benimsemesiyle fay-

55) Devletlerin böyle durumlarda tebea'sına karşı herhangi bir mükellefiyeti yoktur (Bkz.: Dahm, G.: op. cit., c. II, s. 504).

56) Belik, R. M.: op. cit., s. 143.

57) Meray, S. L.: op. cit., c. II, s. 330; Çelik, E.: op. cit., 331; Gönülöbol, M.: op. cit., s. 290; Dahm, G.: op. cit., c. II, s. 504.

dalanabilmeleri için bâzı şartlar aranmaktadır. Bu şartlara «iç kanun yollarının tüketilmesi» veya «mahallî kaza yollarının tüketilmesi» (Local Redress) adı verilmektedir. Demek ki, ferdi daha önce hakkını ihlâl eden devletin yargılama organlarına başvurmuş bulunması ve bu yoldan hakkını elde edememiş olması aranmaktadır. Bu şart yerine getirildiği takdirde, «devlet teba'sının müracaatı üzerine meseleye el koyabilir ve diplomatik yollardan hakkını elde edemezse, ihtilâfı benimsemek suretiyle Divana başvurabilir⁵⁸.

İç müracaat yollarının tüketilmesi kuralının milletlerarası hukukun genel ilkesi haline geldiği belirtilmektedir⁵⁹.

S o n u ç

Milletlerarası Adalet Divanı önünde duruşma yeterliği yani Divanın şahıs itibariyle yetkisi konusunda tespit ettiğimiz bazı meseleleri topluca şöyle belirtebiliriz :

1) Şahıs itibariyle yetki kavramı, Milletlerarası Hukukta henüz gelişme safhasında bulunmaktadır. Bu alandaki çeşitli kayıtlamaların varlığı milletlerarası yargılamanın «mecburi» liğini ve «bütün» lüğünü sağlayamamış bir durumda bulunması ile yakından ilgilidir.

2) Milletlerarası Adalet Divanının baktığı her dâvada «yetki» sorunu ile ilgili itirazlar önemli bir yer tutmaktadır. Zira, Statünün ilgili maddelerinde; Divanın gerek şahıs ve gerekse madde itibariyle yetkisi birbirinden kesin olarak ayırdedilmek suretiyle açıklanmış değildir. İç hukuktaki durumdan tamamen farklı olarak milletlerarası yargılama organları birbirlerinden «bağımsız» buldukları için «yetki» meselesi ile ilgili usûlün içtihad yoluyla yerleşmesi değil, metinlerde açıkça belirtilmesi lüzumludur.

3) Statüyü kabul etmemiş Devletlere de bakılmakta olan dâvalarda veya ilerde çıkacak ihtilâflarda; «eşitlik prensipi» ne uygun olarak taraf olabilme imkânın tanınması ile Milletlerarası Adalet Divanın «Dünya Mahkemesi» niteliğini kazanması ereği güdülmüştür. Ancak, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı üyesi Devletlerin dahî Divanın

58) G ö n l ü b o l, M.: op. cit., s. 290.

59) Ç e l i k, E. F.: op. cit., s. 79

«mecburi yargılamasını» kabul ederken ileri sürdükleri «ihtirazî kayıtlar»; bir «Dünya Mahkemesi» kurulması yolundaki gelişmeleri yavaşlatıcı bir unsur teşkil etmektedir. Diğer taraftan «mecburi yargılama»nın kabulünde muayyen bir sürenin öngörülmüş bulunması Divanının yargılama fonksiyonu bakımından lüzumlu olan «devamlılık» ilkesi yönünden önemli bir mahzurdur.

4) Gerçek kişilerin «şahsi yetkisizlik» sebebiyle Milletlerarası Adalet Divanı önünde doğrudan doğruya taraf olamamaları ile ilgili durum, uygulamada «Local Redress» (Mahalli Yargılama Yollarının Tüketilmesi) şartı ile telâfi edilmeğe gayret sarfedilmektedir. Milletlerarası münasebetlerde «hakkaniyet» kuralına riayetin yerleşmesiyle bu müessesenin gelişeceğini ümit etmekteyiz.